

سرگذشت حاجی بابای اصفهانی

جیمز موریه

ترجمه
میرزا حبیب اصفهانی

با مقدمه
محمد گلبن

فهرست

- گفتار سوم ...
- ۸۱۱ حاجی بابا به خاک سپارده شدن و مراسم تشییع آن در تبریز ...
- گفتار سوم ...
- ۵۷۱ حاجی بابا به خاک سپارده شدن و مراسم تشییع آن در تبریز ...
- گفتار دوم ...
- ۲۱۱ حاجی بابا به خاک سپارده شدن و مراسم تشییع آن در تبریز ...
- گفتار سوم ...
- ۲۶۱ حاجی بابا به خاک سپارده شدن و مراسم تشییع آن در تبریز ...
- گفتار سی و چهارم ...
- ۹۶۱ مقدمه حاجی بابا ...
- عرض داشت مخصوص
- گفتار اول.
- ۲۲۳ در ولادت و تربیت حاجی بابا ...
- گفتار دوم.
- ۴۵ در اولین سفر حاجی بابا و افتادن او به اسیری در دست ترکمانان ...
- گفتار سوم.
- ۵۰ گذشت و تشییع آن در تبریز و مراسم تشییع آن ...
- گفتار چهارم.
- ۵۸ افتادن حاجی بابا به دست ترکمانان و به کار آمدن اسباب دلاکی او ...
- گفتار پنجم.
- ۶۲ به خیال افتادن حاجی بابا و ...
- گفتار ششم.
- ۶۷ دزد شدن حاجی بابا و ایلغار وی به زاد و بوم خویش برای رستگاری خود ...
- گفتار هفتم.
- ۷۴ در بیان اسرا و غنائیم که به دست ترکمانان افتاد ...
- گفتار هشتم.
- ۷۹ در سلوک مهر آمیز حاجی بابا و سرگذشت دل سوز ملک الشعراء ...
- گفتار نهم.
- ۸۵ در خلاصی حاجی بابا از دست ترکمانان و ...
- گفتار دهم.
- ۹۱ در سقایی حاجی بابا از روی ناچاری ...
- گفتار یازدهم.
- ۹۶ در کنکاش حاجی بابا با خویش و قلیان فروش و پاگرد شدن ...
- گفتار دوازدهم.
- ۱۰۱ سرگذشت درویش صفر و دو نفر رفیق او ...
- گفتار دوازدهم.
- ۱۱۳ در بیان دریافتن حاجی بابا که دنیا دار مکافات است و ...

- گفتار سیزدهم. بیرون آمدن حاجی بابا از مشهد و مداوای درد کمر و معرکه گیری او ۱۱۸
- گفتار چهاردهم. در بر خوردن حاجی بابا به چاپاری و نتیجه آن ۱۲۵
- گفتار پانزدهم. ورود حاجی بابا به طهران و رفتن وی به خانه ملک الشعراء ۱۲۹
- گفتار شانزدهم. تدبیر حاجی بابا به استقبال حال و گرفتاریش به دعوا ۱۳۲
- گفتار هفدهم. رخت نو پوشیدن و به گرما به رفتن و به شکلی دیگر پدیدار شدن حاجی بابا ۱۳۶
- گفتار هجدهم. ورود ملک الشعراء به طهران و چگونگی رفتار او با حاجی بابا ۱۳۹
- گفتار نوزدهم. درآمدن حاجی بابا به خدمت حکیم باشی و... ۱۴۳
- گفتار بیستم. دو حکیم را فریفتن از یکی حب و از دیگری دینار گرفتن ۱۴۷
- گفتار بیست و یکم. چگونگی تجربه دواي حکیم فرنگی در دربار ۱۵۲
- گفتار بیست و دوم. مواجب خواستن حاجی بابا از حکیم باشی و چگونگی آن پاسخ حکیم به وی ۱۵۸
- گفتار بیست و سوم. ملالت حاجی بابا از حال خود و... ۱۶۲
- گفتار بیست و چهارم. در ملاقات حاجی بابا با زینب و... ۱۶۶
- گفتار بیست و پنجم. ملاقات عاشق و معشوق بار دیگر و نغمه سرایی حاجی بابا ۱۷۱
- گفتار بیست و ششم. گفتن زینب سرگذشت حال خود را با حاجی بابا ۱۷۶
- گفتار بیست و هفتم. در تدارک حکیم باشی برای مهمانی شاه و... ۱۸۴
- گفتار بیست و هشتم. در پذیرایی پادشاه و پیشکشی ها و چگونگی آن ۱۸۸
- گفتار بیست و نهم. در تفصیل ناهار شاه و واقعات بعد از ناهار ۱۹۵

- گفتار سی ام. رقابت شاه با حاجی بابا و ربودن معشوقه او ۱۹۹
- گفتار سی و یکم. اندیشه حاجی بابا به جهت جدایی زینب و حکیم شدن او ۲۰۲
- گفتار سی و دوم. درآمدن حاجی بابا به خدمت دولت و نسقچی شدنش ۲۰۷
- گفتار سی و سوم. شرکت حاجی بابا در اردوی شاهی و دلخوش به خدمات دولتی ۲۱۱
- گفتار سی و چهارم. شمه ای از ظلم ملازمین دولت در هنگام مأموریت ۲۱۵
- گفتار سی و پنجم. رسیدن حاجی بابا به عهده و کیل نسقچی گری ۲۲۳
- گفتار سی و ششم. جوان مردی حاجی بابا درباره زنی از ارامنه ۲۲۶
- گفتار سی و هفتم. سرگذشت یوسف ارمنی و مریم ۲۳۰
- گفتار سی و هشتم. بقیه سرگذشت یوسف ارمنی و سلوک حاجی بابا ۲۳۶
- گفتار سی و نهم. در اطمینان دادن حاجی بابا به یوسف ارمنی ۲۳۹
- گفتار چهلم. در سلوک حاجی بابا با رؤسای خود ۲۴۲
- گفتار چهل و یکم. حمله ایرانیان بر لشکریان روس و نامردی نامردخان ۲۴۹
- گفتار چهل و دوم. بازگشت حاجی بابا به اردوی سلطانی و... ۲۵۴
- گفتار چهل و سوم. وقوع واقعه هولناک که حاجی را در دناک ساخت ۲۵۸
- گفتار چهل و چهارم. ملاقات حاجی بابا با یکی از دوستان قدیم خود و... ۲۶۶
- گفتار چهل و پنجم. بست نشستن حاجی بابا و دفع ملال وی از شنیدن قصه درویش ۲۷۳
- گفتار چهل و ششم. در تقدس فروشی حاجی بابا و آشنایش با مجتهد ۲۹۳

گفتار چهل و هفتم. ۶۶۱
 در آگاهی حاجی بابا که درویشش بی برگ و نوا ساخت و نجات او از بست ۳۰۱

گفتار چهل و هشتم. ۶۰۲
 رفتن حاجی بابا به اصفهان و تصادف ورود وی با رحلت پدرش ۳۰۷

گفتار چهل و نهم. ۷۰۲
 اطلاع حاجی بابا به میراث پدر و سوء ظن وی به بعضی ۳۱۵

گفتار پنجاهم. ۱۱۲
 تدبیر حاجی بابا برای یافتن پول پدر و چه گونه گی حال طاس گردان ۳۲۰

گفتار پنجاه و یکم. ۵۱۲
 میسر شدن مراد طاس گردان و خیال حاجی بابا بعد از یافتن پول ۳۲۵

گفتار پنجاه و دوم. ۶۲۲
 وداع حاجی بابا مادر خود را و محرر شدنش خدمت یکی از ملایان ۳۲۸

گفتار پنجاه و سوم. ۹۲۲
 تدبیر ملا نادان در اندوختن پول ۳۳۳

گفتار پنجاه و چهارم. ۸۶۲
 دفتر دار متعه خانه شدن حاجی بابا ۳۳۸

گفتار پنجاه و پنجم. ۹۶۲
 ملاقات حاجی بابا با عثمان آغا که او را مرده اش انگاشته بود و... ۳۴۲

گفتار پنجاه و ششم. ۶۶۲
 پریشانی اوضاع ملا نادان از نکبت حب جاه و حرص بی جا ۳۴۸

گفتار پنجاه و هفتم. ۶۶۲
 در وقوع واقعه غریب که در حمام به حاجی بابا رخ داد و... ۳۵۵

گفتار پنجاه و هشتم. ۶۶۲
 در نتیجه قضیه خطرناک حاجی بابا و به خیر گذشتن ۳۶۰

گفتار پنجاه و نهم. ۶۵۲
 جلوه نکردن حاجی بابا در درست کاری و سرگذشت ملا نادان ۳۶۴

گفتار شصتم. ۸۵۲
 تدبیر حاجی بابا و ملا نادان در خور حال خود به نایب نفع ۳۷۳

گفتار شصت و یکم. ۹۹۲
 کشیدن ملا نادان سزای حاجی بابا را ۳۷۷

گفتار شصت و دوم. ۶۷۲
 شنیدن حاجی بابا واقعه حمام و چگونه گی حال ملاباشی را ۳۸۰

گفتار شصت و سوم. ۶۶۲
 گرفتاری حاجی بابا و خلاصی او ۳۸۴

گفتار شصت و چهارم. ۳۸۸
 رسیدن حاجی بابا به بغداد و ملاقات وی با عثمان آغا

گفتار شصت و پنجم. ۳۹۲
 در چپوق خریدن حاجی بابا و... ۳۹۶

گفتار شصت و ششم. ۱۲۶
 به سوداگری رفتن حاجی بابا به استانبول

گفتار شصت و هفتم. ۴۰۱
 در گرفتن حاجی بابا زن شیخی را و ترسیدنش در اول و... ۴۰۷

گفتار شصت و هشتم. ۱۴۸
 ملاقات حاجی بابا با شکر لب و... ۴۱۳

گفتار شصت و نهم. ۱۵۶
 بزرگ شدن حاجی بابا از چپچی گری و... ۴۱۶

گفتار هفتادم. ۱۸۲
 خودنمایی کردن و به بلا افتادن حاجی بابا و... ۴۲۰

گفتار هفتاد و یکم. ۱۸۸
 بروز تزویر حاجی بابا و طلاق دادن شکر لب را ۴۲۵

گفتار هفتاد و دوم. ۱۷۲
 واقعه که در کوچه روی داد و اندک اندوه حاجی بابا را کاست و... ۴۲۹

گفتار هفتاد و سوم. ۲۰۲
 دوست جستن حاجی بابا برای انتقام از دشمنان و... ۴۳۴

گفتار هفتاد و چهارم. ۲۰۲
 اطمینان دادن سفیر به حاجی بابا و خدمت او به سفیر ۴۳۸

گفتار هفتاد و پنجم. ۲۰۲
 ابتدای سرشناسی حاجی بابا و فایده رساندنش به سفیر ۴۴۵

گفتار هفتاد و ششم. ۲۰۲
 نوشتن حاجی بابا تاریخ اروپا را و برگشتن او نزد سفیر ایران ۴۴۹

گفتار هفتاد و هفتم. ۲۰۲
 در پذیرایی ایلچی فرنگ در طهران ۴۵۴

گفتار هفتاد و هشتم. ۲۰۲
 مورد التفات صدراعظم شدن حاجی بابا ۴۵۷

گفتار هفتاد و نهم. ۲۰۲
 در چگونگی اعتبار حاجی بابا و از نومظهر التفات و منظور نظر عنایت وزیر شد ۴۶۱

گفتار هشتماد: ۲۰۲
 دور شدن بدبختی از حاجی بابا و... ۴۶۱

فهرست تصاویر

کتاب چهارم و هفتم ۸۸۶
 کتاب چهارم و هفتم ۲۶۶
 کتاب چهارم و هفتم ۹۶۶
 کتاب پنجم ۱۰۴
 کتاب پنجم و دوم ۲۱۲
 کتاب پنجم و سوم ۳۸۰
 کتاب پنجم و هفتم ۴۰۰
 کتاب پنجم و هفتم ۴۶۸
 کتاب پنجم و هفتم ۵۱۰
 کتاب پنجم و هفتم ۵۴۸
 کتاب پنجم و هفتم ۶۰۰
 کتاب پنجم و هفتم ۶۴۰
 کتاب پنجم و هفتم ۷۳۰
 کتاب پنجم و هفتم ۷۵۰
 کتاب پنجم و هفتم ۸۲۰
 کتاب پنجم و هفتم ۸۹۰
 کتاب پنجم و هفتم ۹۲۰
 کتاب پنجم و هفتم ۹۴۰
 کتاب پنجم و هفتم ۹۷۰
 کتاب پنجم و هفتم ۱۰۰۲
 کتاب پنجم و هفتم ۱۰۰۶
 کتاب پنجم و هفتم ۱۰۰۹

چوب خوردن حاجی بابا به واسطه تقلب او در قلیان فروشی ۱۱۴
 داغ کردن حاجی بابا را در سمنان به واسطه علاج درد کمر ۱۱۶
 درویش شدن حاجی بابا و معرکه گیری و شیدالهی او ۱۲۰
 تراشیدن علی صفال سر خر هیزم فروش را در نزد خلیفه ۱۲۳
 رسیدن قاصد ملک الشعراء به حاجی بابا و خواندن خطوط او را ۱۲۶
 منازعه چاپار و زارع و دلال با حاجی بابا بر سر اسب ۱۳۳
 ملاقات حاجی بابا پس از اسارت با ملک الشعراء در خانه او ۱۴۰
 فریفتن حکیم فرنگی و گرفتن حب از او ۱۴۸
 نیاز حکیم باشی به حاجی بابا، برای گرفتن حب حکیم فرنگی و ناز حاجی بابا به... ۱۵۱
 دربار شاه و کنکاش درباره استعمال حب حکیم فرنگی، و... ۱۵۶
 اولین ملاقات حاجی بابا با زینب از بالای بام ۱۶۴
 ملاقات حاجی بابا با زینب در اندرون حکیم و شراب خوردن و سازندگی و نوازندگی آنها ۱۷۳
 ورود خانم به اندرون و ملاحظه حال و کتک خوردن زینب ۱۸۱
 رفتن پادشاه به اندرون حکیم، و صف آری زنان، و پسندیدن زینب را ۱۹۷
 رفتن زینب از اندرون حکیم به قصر سلطنت ۲۰۳
 حکیم شدن حاجی بابا و تکان دادن نستچی که از اسب افتاده بود ۲۰۵
 رفتن حاجی بابا به همراه وکیل نسقچی باشی و التجای کدخدا به آنها ۲۱۸
 دریافتن حاجی بابا مریم را با جراحت بسیار ۲۲۷
 ربودن یوسف مریم را از چنگ سوار ایرانی ۲۳۳
 حریق حجله گاه یوسف در شب زفاف و فرار مریم ۲۳۴
 به اسیری رفتن مریم بار دوم ۲۳۷
 مکالمه سردار با خلیفه ارامنه در اوچ کلیسا ۲۶۴
 رسیدن گلوله به رکاب نسقچی باشی و فرار او و همراهش ۲۵۲
 پرتاب کردن زینب را از برج عمارت سلطنتی و کشته شدن او ۲۶۱
 داخل شدن حاجی بابا در بست و محروم برگشتن نسقچی ۲۷۰
 گذاشتن بقچه جلو بابا عبدال در عمارت سلطنتی ۲۷۷
 گشودن زن بابا عبدال بقچه را و غلطیدن سر بریده ۲۷۹

- گذاشتن زن بابا عبدال دیزی سر را بر تنور نانوائی افتاد (فصلنامه بابا) ۲۸۱
- افتادن سر از طاقچه دکان علی دلاک و تحیر او ۲۸۴
- یافتن یانقوی یونانی سر را در دکان خود و گذاردن او را در زیر پای یهود مقتول ۲۸۹
- رفتن درویش از قم و بینوا ساختن حاجی بابا ۲۹۹
- آمدن شاه به قم و خلاصی حاجی بابا از بست ۳۰۵
- رسیدن حاجی بابا به اصفهان وقت نزع پدرش ۳۱۱
- طاس گردانی درویش برای پیدا نمودن اموال پدر حاجی بابا ۳۲۱
- ورود حاجی بابا به مجلس ملانادان و دادن رقعۀ مجتهد به او ۳۲۹
- گفت و گوی ملانادان با حاجی بابا در خلوت ۳۳۵
- رفتن حاجی بابا در متعه خانۀ ملانادان و مکالمه با زنان ۳۴۰
- متعه نمودن حاجی بابا زن حکیم باشی را برای عثمان آقا ۳۴۶
- بردن ملانادان و حاجی بابا را به حضور شاه با کشیش ارامنه ۳۵۱
- بیرون کردن ملانادان از شهر با کمال افتضاح ۳۵۲
- رفتن حاجی بابا در خزینۀ حمام و یافتن نعش ملاباشی را به روی آب ۳۵۶
- داخل شدن حاجی بابا در لباس ملاباشی به اندرون او ۳۵۷
- گرفتن حاجی بابا کیسۀ صد اشرفی را از عبدالکریم مباشر ملاباشی ۳۶۶
- گرفتاری ملانادان در لباس ملاباشی ۳۷۸
- گرفتاری حاجی بابا در قافله و رهایی او به برکت کردان ۳۸۵
- ملاقات حاجی بابا با عثمان آقا در اسلامبول بر دکان پوست فروشی او ۳۹۰
- مرهم نهادن زن و دختر عثمان آقا به دمل حاجی بابا ۳۹۳
- نشستن حاجی بابا در قهوه خانۀ قرب خانۀ شکرلب ۳۹۹
- گفت و گوی حاجی بابا با گیس سفید در قبرستان درباره مزاجت شکرلب ۴۰۲
- مجلس عقدخوانی شکرلب با حاجی بابا ۴۱۰
- آغاز مناقشۀ حاجی بابا با شکرلب ۴۱۸
- بیرون کردن شکرلب حاجی بابا را از خانۀ خود ۴۲۳
- بیان حاجی بابا سرگذشت شکرلب را به میرزا فیروز سفیر ایران ۴۳۲
- آمدن ایلچی فرنگ در دربار ایران و خواندن خطابه ۴۵۰

به نام خداوند جان و خرد

حدیث نیک و بد مانوشته خواهد شد
زمانه را سندی و دفتری و دیوانی است

از کتاب سرگذشت حاجی بابا، اثر جیمز موریه منشی اولین سفارت دولت انگلیس در ایران، چاپ‌های مختلفی دیده‌ام، چند چاپ حروفی و سنگی که در تهران به چاپ رسیده، چاپ‌هایی که در عثمانی، باکو، تفلیس، انگلستان و هند انتشار یافته است. بهترین چاپی که از این کتاب دیده‌ام و اینک مؤسسۀ انتشارات نگاه با مدیریت علیرضا رئیس‌دانایی این کتاب را از روی آن چاپ کرده‌اند، کتاب سه جلدی است که «حبیب الامر مؤیدالاسلام [مدیر روزنامه جیل‌المتین کلکته] در مطبع جیل‌المتین کلکته به حلیه طبع درآمد. ربیع‌الثانی ۱۳۰۴ هجری قمری». جلد اول دارای ۱۷۸ صفحه و مصور و جلد دوم از صفحه ۱۷۹ شروع شده و به صفحه ۴۶۰ خاتمه یافته است، این نسخه نیز مصور است. این نسخه در اختیار یکی از رجال دوران ناصری و مظفّری بوده به نام مجدالدوله که مهر او در پایان سطر آخر جلد دوم دیده می‌شود. مؤیدالاسلام درباره این کتاب در صفحه اول عنوان آورده است که:

«حاجی بابا بهترین رمان‌هایی است که در سال ۱۸۲۳ میلادی به قلم مستر موریه (یکی از ادبای فاضل انگلستان که به سمت منشی گری اولین سفارت دولت انگلیس در عهد سلطنت خاقان مغفور فتح علی شاه قاجار نورالله مرقدۀ به ایران آمده بود) نوشته شده، الحق درین رساله عکس مجموعۀ اخلاق و آداب و عادات ایرانیان را به نیکوترین

اسلوبی رسم نموده، مختصری از شرح حال مصنف و تصریح به بعضی اسامی که در این رساله به اشاره ذکر شده در خاتمه جلد سوم سمت نگارش پذیرفته. تمام حقوق و تصاویر حاجی بابا، مع حق ترجمه جلد سوم قانوناً محفوظ است.^۱

این نسخه‌ای که کتاب حاجی بابا از روی آن به چاپ رسیده بنا به تصریح مؤیدالاسلام کاملترین و بهترین نسخه حاجی بابا است؛ مؤیدالاسلام در مقدمه جلد اول آورده است:

«به تصدیق ارباب درایت، و تجربیات مبصرین هر قوم و ملت، نمودن مجموعه عکس اخلاق و عادات یک شردمه و هیئت، جز به نگارش رمان‌های صحیح برطبق حقیقت از حیز امکان بیرون است. و نیز برای اصلاح مفساد اخلاقی یک ملت، بهتر از بیانات صادقانه رمان متصور نمی‌باشد. این است که از دو قرن به این طرف ادبای فرنگ که مصلح اخلاق نوع شناخته شده عنان توجه را بدین صوب معطوف داشته یعنی خنگ خامه را در این میدان به جولان آورده اند. می‌توان تسلیم نمود که تهذیب اخلاق موجوده اروپا بیشترین نتیجه افکار ادبا و اثر خامه اربابان قلم و رمان نویسان آن قوم (که عکاس اخلاق عامه جزء ام کلاً از زشت و زیباییند) می‌باشند.

آن چه را تاریخ به ما نشان می‌دهد، رمان نویسی از افکار حکمای قدیم و اشغال ادبای از منته سابقه است و نمی‌توان گفت تاریخ زاینده رمان است و رمان مولود از تاریخ، یعنی به اندازه زمان بروز و تاریخ ظهورشان مقترون و وضع درآمدشان نزدیک به هم است. که بسیاری از آب و رنگ رمان مخلوط در تاریخ ملل قدیمه و نیز بالعکس شده است. قبل از اینکه رمان نویسی در اروپا به این وضع موجوده شایع گردد، یعنی از تاریخ مجزی شود. در فارسی و عربی این فن شریف رونقی به سزا داشته است. احسانی که اروپاییان بدین فن دارند، همانا تکمیل آن است که الحق به آسمان عروجش رسانیده اند.

رمان برای اصلاح اخلاق یک قوم و ملت بزرگترین آلهه است. برای کسب اطلاع از عادات و رسوم یک امت آینه روشن تر از رمان به نظر نمی‌رسد. این نکته را نیز باید دانست که رمان فارسی که عکس مجموعه عادات ایرانیان را ظاهر دارد، برای اهالی اروپا همان قدر مفید تواند بود که کسب اطلاع از اخلاق ایرانیه تواند نمود. ولی عرض بالا صالیه رمان که اصلاح مفساد اخلاقیه ملیه است از او حاصل نتواند شد چه هر قوم و ملت را اخلاق و عادات متفاوت است. و همین قسم می‌باشد رمان‌های فرنگ برای ملت ایرانیه که جز کسب اطلاع از عادات و اخلاق فرنگان بالا صالیه اصلاح مفساد اخلاقیه

ملی را نتواند نمود و علت همان است که ادبای هر قوم و ملت به مقتضای عادات قومی خود رمان می‌نویسند.^۲

مؤیدالاسلام بیشتر مقدمه خود را به فواید رمان اختصاص داده و می‌افزاید: «با این همه نمی‌توان منکر فواید ترجمه رمان‌هایی شد که حکمای بزرگ برای اصلاح اخلاق و تعدیل مراسم نوع انسان نوشته‌اند، چه ابناء بشر در بسیاری از عادات و اخلاق و مراسم اعمی از نیک و بد و قبیح و حُسن با یک دیگر شرکت دارند.»^۳

مؤیدالاسلام اضافه می‌کند: «حاجی بابا اولین رمانی است که با تباین و اختلاف مذاق شرق و غرب به سبک و سیاقی نوشته شده که هم شرقیان را مرعوب و هم غربیان را مطلوب واقع شده و نیز به السنه مختلفه ترجمه نموده‌اند. نسخ قلمی حاجی بابا که در ایران دستیاب شده غالباً مبنی بر مختصر اختلافات عبارتی می‌باشد و این معین است که در تنسیخ از نسخه اصل محررین غلطی کرده‌اند... [این نسخه که ما تقریظ بر او می‌نویسیم با سه نسخه مقابله [شده] و اغلاط عبارتی آن تصحیح شده، در نسخ موجوده برخی از عبارات موجود است که هیچ معنی از او فهمیده نمی‌شود. با دقت فراوان تمام نقائص آن را رفع نموده با کمال وثوق صحت آن را تصدیق می‌نماییم.

علاوه، این نسخه بر سایر نسخ دو مزیت بزرگ دارد. اول کامل است، یعنی سیاحت انگلستان حاجی بابا را هم دارا می‌باشد. این حصه ابداً در نسخ فارسی دیده نشده و در نسخه‌هایی که به تازگی طبع شده موجود نیست و در انگلیسی هم این حصه جداگانه به طبع رسیده است. برای تکمیل این کتاب زحمت ترجمه آن را هم متحمل شده و خیلی در تصحیح آن نیز دقت رفته و بیشتر کوشش در آن شده که از سبک و سیاق کتاب خارج نگردد و به مذاق ایرانیان درست آید. مزیت دیگر آنکه دارای یکصد و اندی تصاویر بسیار ممتاز مناسب که ابداً در نسخ فارسی دیده نشده، فقط در بعضی از طبع‌های انگلیسی چند تصاویر دیده می‌شود. در جمع نمودن این تصاویر مناسبه نیز خیلی دقت رفته و سلیقه به خرج داده شده. این طبع حاجی بابا در سه مجلد مرتب شده است. همان ایامی که این نسخه زیر طبع بود معلوم شد که (آشیاتک سوسیاتی) به تصحیح جناب فخرامت نصاب لفتنت کرنل دیبی سی فلات سکرتری بوردآف آزامتر (که سال‌ها در کرمان نماینده دولت فخریه انگلیس